

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бех І.Д. Виховання особистості: У 2 кн. – Кн. 1: Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади: Навч.-метод. видання. – К.: Либідь, 2003. – 280 с.
2. Воспитание детей в школе: Новые подходы и новые технологии / Под ред. Н.Е. Щурковой. – М.: Новая школа, 1998. – 208 с.
3. Гончаренко С. Український педагогічний словник. – Київ: Либідь, 1997. – 376 с.
4. Краткий психологический словарь / Ред. А. В.Петровский; Ред. М. Г.Ярошевский; Сост. Л. А. Карпенко. – М.: Политиздат, 1985. – 421с.
5. Лебідь І. Цінності як категорія педагогічного дослідження // Рідна школа. – 2006. – №2. – С. 15-17.
6. Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті. – К.: Шкільний світ, 2001.– 24 с.
7. Равкин З.И. Конструктивно-генетическое исследование ценностей образования – одно из направлений развития современной отечественной педагогической теории // Образование: идеалы и ценности (историко-теоретический аспект) – М.: Ин-т теории образования и педагогики РАО, 1995.– С.8-21.
8. Сухомлинський В.О. Вибр. твори: У 5-ти томах. – Т.2. – К.: Рад. школа, 1977. – 670 с.
9. Сухомлинський В.О. Вибр. твори: У 5-ти томах. – Т.3. – К.: Рад. школа, 1977. – 670 с.
10. Сухомлинський В.О. Вибр. твори: У 5-ти томах. – Т.4. – К.: Рад. школа, 1976. – 640 с.
11. Сухомлинський В.О. Батьківська педагогіка. – К.: Рад. школа, 1978. – 263 с.
12. Сухомлинський В.О. Статті // Вибр.твори: У 5-ти томах. – Т.5. – К.: Рад. школа, 1977.– 639 с.
13. Сухомлинський. В.О.Серце віддаю дітям. – К.: Рад. школа, 1972. – 272 с.

УДК 37.034(091)

Я.В.Запорожець

ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ВЗАЄМВІДНОСИН ОСОБИСТОСТІ В КОНТЕКСТІ ІДЕЙ В.О. СУХОМЛИНСЬКОГО

Проаналізовано різнобічні аспекти формування культури морально-ділових відносин особистості у концептуальних підходах видатного українського педагога В.О. Сухомлинського.

Different aspects of formation of culture of moral-business relations of personality in basic approaches of a famous Ukrainian pedagogue V.O. Sukhomlynsky are analyzed.

Актуальність дослідження. Проблема формування культури морально-ділових відносин завжди була предметом уваги вчених, дослідників (А.Єськов, Л.Бурдейна, С.Болотов, Ю.Красовський, Ю.Палеха). Але сьогодні зазначена проблема набуває особливого змісту.

На сучасному етапі становлення Української держави за умови складного політичного і соціально-економічного її стану особливо відчутний негативний вплив на сучасну вищу школу таких суспільних явищ, як посилення аморальності, злочинності, що призводить до знецінення освіти, росту агресивності, жорстокості студентів. Аналіз цих деструктивних процесів у сучасному суспільстві дозволяє зробити висновок, що є небезпека виростити бездуховне покоління, не "обтяжене" інтелігентністю, порядністю, яке зневажливо ставиться до культурних цінностей. Моральні цінності і відповідні їм норми є тим культурним кодом, який визначає повсякденну поведінку і регулює взаємини людей, забезпечує раціональність і людяність їхнього способу життя, а отже, життєздатність суспільства. Саме моральне виховання особистості сприяє олюдненню суспільних відносин.

Сьогодні спостерігається протиріччя між потребами суспільства та реальністю нашого повсякденного життя: дефіциту людяності, милосердя, співчуття, доброти. Все це посилюється прискоренням темпів життя, бурхливим розвитком засобів масових

комунікацій. Закономірно, що для людини важливо, на якому рівні здійснюється її взаємодія та контакти з іншими людьми, як це впливає на її емоційний стан, самопочуття, життєвий тонус.

На думку вчених-гуманітаріїв, сучасна ситуація характеризується відсутністю високоморальної «ідеї», яка б скріплювала суспільство. Адже його культура залежить від якості основоположних ідей, ментальностей, що існують і функціонують у ньому. Місце ідеї, здатної «об'єднати» суспільство, зайняте сьогодні ідеологією потреби. Це призвело до того, що культ грошей і пересічностей затьмарює загальнолюдські, моральні цінності культури. Криза гуманності охопила не тільки соціальні, політичні, економічні, естетичні та інші сфери суспільства, але й саму людину – її свідомість, почуття, поведінку. Деіндивідуалізація, дегуманізація особистості, граничний раціоналізм мислення, втрата моральних орієнтирів, розповсюдження технократичних і асоціальних моделей поведінки – ось далеко не повний перелік негативних явищ, що вказують на зниження рівня культури людини, рівня її вихованості.

Доцільність формування культури морально-ділових відносин особистості обґрунтовується як загальним значенням будь-якої професії для суспільства, так і конкретними потребами країни у висококваліфікованих фахівцях. Ефективність процесу формування культури морально-ділових відносин полягає у створенні умов, які забезпечать відповідний рівень готовності особистості до узгодження своїх дій з довкіллям, розв'язуючи питання щодо досягнення успіху як у своїй професійній діяльності так і в приватному житті.

Зазначена проблема – винятково актуальна і розв'язання її є одним із фундаментальних напрямків психології, педагогіки та соціології.

Мета дослідження полягає у аналізі культурних, моральних аспектів у поглядах та діяльності видатного педагога В.О. Сухомлинського і визначенні ролі цих положень для вирішення проблеми формування культури морально-ділових відносин особистості у сучасних умовах професійної підготовки.

З метою аналізу необхідності вирішення зазначеного питання цікавими та доцільними ми вважаємо погляди відомого педагога-гуманіста Василя Олександровича Сухомлинського.

Взагалі, слово «культура» (оброблення, вирощування) – латинського походження, але в німецькій філософії минулого століття сутність цього слова була максимально наближена до слова «освіта» (Building). Культура є суспільним явищем, яке виражає досягнутий на даному історичному етапі розвитку суспільства рівень технічного і технологічного прогресу, виробничого досвіду та навичок людей до праці, освіти, науки, мистецтва [10].

Культура людських відносин, за визначенням словника з культурології, представляє сферу культури людської діяльності, що охоплює суспільні відносини, у сукупності яких здійснюється розпізнавання індивідом явищ і процесів, що відносяться до світу матеріальної і духовної культури, а також освоєння людиною матеріальних і духовних цінностей [10].

Культура морально-ділових відносин особистості, за нашим визначенням, представляє собою сукупність якостей особистості, які дозволяють організувати професійну діяльність з урахуванням етико-ділових вимог.

В.О. Сухомлинський, підкреслюючи культурологічну спрямованість виховання, писав: «Чим менше у людини культури, чим бідніші її розумові, естетичні інтереси, тим частіше проявляються інстинкти і дають про себе знати грубістю» [5: 48].

Без перебільшення можна стверджувати, що ні один твір В.О.Сухомлинського не обминає питань морального розвитку особистості. Насамперед це стосується таких його праць, як "Духовний світ школяра підліткового та юнацького віку", "Дума про людину", "Моральний ідеал молодого покоління" та багато інших.

Аналіз цих праць дозволяє стверджувати, що він вважав основним у людині людяність. До цього морального стрижня має прив'язуватись все, що набувається дітьми в житті. Усі виховні впливи на дитину повинні ніби переломлюватись крізь призму

моральності. Без моральної чистоти, на думку Василя Олександровича, втрачає смисл усе – освіта, духовне багатство, трудова майстерність, фізична досконалість.

На думку В.О.Сухомлинського, в праці розкриваються здібності, моральні та інтелектуальні сили молодого людини, формується її особистість. Тільки в процесі трудової діяльності виникає потреба в спілкуванні, у становленні соціальних і психологічних відносин, ділових взаємин між людьми, взаємодопомоги, взаєморозуміння, дисциплінованості, погодженості дій і вчинків тощо. Потреба в праці, звичка і відповідальне ставлення до праці можуть сформуватися лише при наявності посильних і постійних трудових доручень, у праці радісній, без примусу і покарань, самостійній і творчій, корисній як для особистості, так і для суспільства [5].

Становлення особистості – процес складний, багатофакторний. Формуються якості особистості, її спрямованість, засоби спілкування, мотиви поведінки; в боротьбі мотивів формується моральний вибір, визначається рівень моральної свідомості й самосвідомості. Виховання особистості – це не лише формування способів і звичок поведінки, що відповідають моральним нормам. В особистості необхідно виховувати свідоме ставлення до норм і правил моралі, їх розуміння – від цього залежить самостійність людини в моральному виборі, в оцінці вчинку або якості особистості, в засобах розв'язання конфліктних ситуацій. Усвідомленість морального вибору забезпечує становлення вміння протистояти негативним впливам, тобто формує моральну стійкість особистості.

Будуючи в Україні правову державу, ми повинні керуватися тим, що людина – найвища цінність суспільства. Система цінностей відображає культуру і світогляд людини. Ціннісні орієнтації особистості є результатом цілеспрямованого виховання сім'ї, школи, інших закладів освіти, а також стихійного впливу соціуму.

Найголовнішим, найглибшим і найміцнішим надійним каменем педагогічної системи В.О. Сухомлинського є виховання у кожного вихованця поваги до самого себе. Він вважав, що до того часу, поки є самоповага, існує й школа. Коли зникає повага до самого себе, немає школи, немає ні особистості, ні колективу, одухотворених благородними цілями, а є випадкове збіговисько. На його думку, повага до людської гідності та виховання самоповаги є сферою педагогічної творчості і великого інтелекту педагога. Тут не можуть бути ефективними якісь трафаретні, шаблонні, застосовувані до всіх учнів і в усіх випадках життя прийоми й методи. Педагог з болем зауважує, що "на жаль, у шкільній практиці ця сфера педагогічної творчості є найбільш недосконалою і саме в цій сфері допускається найбільше грубих помилок" [9].

Моральні риси повинні перетворитися в "узи, з яких не можна вирватися, не розірвавши свого серця" [5]. Важливим елементом формування моральних рис особистості є засвоєння загальнолюдських норм моральності, азбуки моралі (термін Сухомлинського). Засвоєння дітьми азбуки моральної культури дає їм можливість олюднювати свої вчинки, опанувати духовними цінностями свого народу, розуміти мету і сенс життя. Головне у процесі морального виховання – це формування громадської активності й самодіяльності.

В.Сухомлинський підкреслював, що шлях від морального поняття до морального переконання "проходить через єдність моральної звички і моральної свідомості. Далі йде тривалий, складний процес формування особистих моральних переконань. Особисті моральні переконання – це кінцевий результат морального виховання, головний показник, який характеризує духовне обличчя людини, єдність думки і вчинку, слова і діла в її поведінці. "...Моральні переконання, – підкреслює В.Сухомлинський, – це діяльнісні сили особистості, палке прагнення відстояти правильність, довести істинність свого погляду, готовність піти в ім'я цього на будь-які втрати. Переконання – це не тільки те, що людина знає, а й, перш за все те, як вона це знання втілює у своїй діяльності" [7: 172].

Аналіз творчої педагогічної діяльності В.О. Сухомлинського багатьма відомими вченими свідчить про те, що видатний педагог приділяв пильну увагу питанням моральної відповідальності особистості [1: 97-103; 4: 91-96].

Головним для нього є знаходження найбільш оптимальних принципів, форм, методів і засобів виховання моральної відповідальності на рівні моральної свідомості й самосвідомості; моральної діяльності і моральних відносин суб'єктів навчального процесу.

Провідним *принципом виховання моральної відповідальності* В.О. Сухомлинський вважав взаємну відповідальність старших перед молодшими і молодших перед старшими.

Рівень моральної свідомості, на його думку, мав реалізуватися через почуттєву, раціональну і вольову сфери. Почуття відповідальності повинно формуватися з дитинства. "...Однією з визначальних умов морального виховання, – писав В.О.Сухомлинський, – є прагнення до того, щоб кожний наш вихованець уже в роки дитинства і раннього отроцтва умів брати на себе *труд відповідальності, тягар обов'язку* за життя, здоров'я, душевний спокій, благополуччя інших людей; щоб ухиляння від труда відповідальності і обов'язку мислилось і переживалось людиною як мерзентність" [8: 87].

Почуття моральної відповідальності, зазначив В.О. Сухомлинський, повинно формуватися у взаємозв'язку із почуттями громадянськості, патріотизму, обов'язку, а також почуттям прекрасного й піднесеного. У захопленні красою й доблестю громадянства народжується бажання стати морально красивим. Ці прагнення породжують почуття глибокої відповідальності, вони впливають на розум, примушують людину шукати шляхів утвердження своєї громадянської гідності.

Громадянськість – *"це насамперед відповідальність, обов'язок – та вища сходинка в духовному житті людини, на якій вона віддає себе служінню ідеалові"* [6: 429].

Рівень моральних відносин в аспекті відповідальності характеризується, передусім, їх гуманістичною спрямованістю й функціонуванням. Моральні відносини як вид суспільних відносин становлять таку сукупність соціальних зв'язків і залежностей, у яких визначальним є взаємодія людей і соціальних спільнот, що базується на загальноприйнятих моральних цінностях і спрямована на дотримання суспільного й індивідуального блага і користі, на гармонізацію умов морального прогресу. Особливість моральних відносин полягає в тому, що вони мають ціннісно-регулятивний і безпосередньо оцінювальний характер, тобто в них усе базується на моральній оцінці, яка виконує певні функції регуляції, контролю. Всі види моральних відносин визначаються з погляду на те, дотримуються чи не дотримуються суб'єкти взаємодії моральних принципів, норм, вимог, традицій у своїй поведінці та діяльності. З огляду на це, вважав В.О. Сухомлинський, усі учасники моральних відносин мають бути взаємно відповідальними.

Здійснюючи навчально-виховний процес, його суб'єкти повинні постійно враховувати багатство відносин між учнями і педагогами, між учнями, між педагогами та ін. "Спільність, багатогранне переплетення інтересів вихователів і вихованців, спільне задоволення духовних потреб, взаємне забезпечення і постійна передача духовних багатств – ось неодмінні риси шкільного колективу. Не забуваймо, що в школі дитина не тільки вчиться. В школі вона живе. Там, де вихователі забувають цю істинну, навчання стає для школяра важким тягарем. Там, де навчання виступає як невід'ємна частина багатогранного духовного життя, – воно для дитини бажане й захоплює" [6: 407].

У багатьох психолого-педагогічних дослідженнях [2; 3; 4] наголошується на тому, що наявність моральних цінностей є виявом небайдужості людини у ставленні до оточуючого, яка виникає зі значущості різних сторін, аспектів навколишнього світу для її життя. Засвоєні особистістю соціальні норми і вимоги, які становлять зміст її ціннісних уявлень, зумовлюють спрямованість її активності, вибір сфер і засобів реалізації нею своєї внутрішньої позиції, ставлення до тих чи інших явищ навколишнього життя. При цьому особистість починає будувати й узгоджувати свої взаємини з оточуючими, спрямовувати свої зусилля на самовдосконалення відповідно до своїх ціннісних орієнтацій, власних переконань і поглядів. Цінності, що характеризують моральне обличчя людини, не мають особливої форми реалізації, вони пронизують усю поведінку людини, всю її діяльність.

У світлі сказаного пропонується доцільним аналіз вказаної проблеми та її вирішення в сучасних умовах. З метою отримання даних нами було проведено анкетування викладачів

вищого навчального закладу, які готують майбутніх менеджерів зовнішньоекономічної діяльності.

Незважаючи на те, що більшість викладачів (57%) оцінюють позитивно стан та ефективність навчально-виховної роботи, пов'язаної з формуванням у студентів культури морально-ділових відносин, існує багато проблемних питань, які заважають ефективному вирішенню зазначеної проблеми. Серед них можна виділити наступні: батьківське виховання та недостатній контроль за навчанням з боку батьків (14%), спад моральності в суспільстві, сім'ї (14%), низький авторитет викладача (7%), вседозволеність та безкарність студентів (14%), відсутність заохочень за морально-етичні вчинки (7%), відсутність у студентів бажання сприймати інформацію щодо культури морально-ділових відносин (7%), особиста культура спілкування викладача зі студентами (7%), неефективний контроль знань студентів з боку викладачів (7%), середній рівень викладання (14%), факти хабарництва (7%), вплив засобів масової інформації (7%), низький рівень шкільної освіти (7%), недоліки в організації навчально-виховного процесу (14%), відсутність відповідних спецкурсів, скорочення навантаження викладачів (14%).

З нашого погляду, недостатніми є форми роботи, які використовують викладачі з метою формування культури морально-ділових відносин, а саме: обговорення (дискусії) різноманітних ситуацій з точки зору моралі, права, совісті на заняттях (лекції, семінари) (71%), організація та проведення круглого столу, колоквиумів (14%). Деякі викладачі (7%) надають перевагу використанню власного досвіду. Індивідуальні співбесіди (7%) та кураторські години (7%) відіграють певну роль у процесі навчання. Такі показники свідчать про необхідність впровадження різноманітних ефективних форм роботи для формування високого рівня культури майбутніх фахівців.

Вивчення існуючого стану ознайомлення викладачів з комплексною цільовою програмою з формування культури морально-ділових відносин дозволяє констатувати, що 77% опитаних взагалі незнайомі з нею, що свідчить про неефективну систему підготовки.

Потрібно підкреслити, що 93% викладачів вважають необхідним вносити зміни та доповнення до змісту підготовки студентів з питань культури морально-ділових відносин. Їх пропозиції відображені, по перше, у впровадженні відповідних предметів, спецкурсів (36%). Чимало респондентів підтримують позакласні форми роботи, такі, як: організація гуртків, команди КВК, відвідування театрів, музеїв (21%). Запровадження тематичних конференцій (7%), написання творчих робіт (7%) може мати значний вплив на формування культури студентів. Певна кількість опитаних наголошують на високому професіоналізмі викладачів (7%) та високому рівні мотивації викладачів у роботі (7%).

Тому респонденти запропонували включити наступні питання до програми спецкурсу: культура спілкування, проведення переговорів, підписання угод (21%), психологія спілкування і бізнесу (14%), міжнародний етикет (7%), поглиблений курс ділової української та іноземної мов (7%).

Як засвідчують результати проведеного дослідження, питання формування культури морально-ділових відносин ще не отримують у вищій школі належного осмислення і потребують перегляду принципів забезпечення підготовки майбутніх фахівців.

Отже, наявні недоліки та низькі одержані дані не є незворотними, а можуть бути усунені шляхом спеціально організованого навчання, яке б забезпечувало системне засвоєння студентами морально-етичних норм у майбутній управлінській діяльності з урахуванням індивідуальних особливостей особистості та її професійної підготовки.

Висновки. У контексті досліджуваної проблеми зазначені погляди у працях В.О.Сухомлинського є доцільними в силу наступних причин:

1. На основі отриманих даних та проведеного аналізу ми можемо констатувати, що з боку викладачів ця проблема не отримала адекватної оцінки і тому потребує більш глибокого осмислення.

2. Залишається актуальність цілеспрямованого вирішення даної проблеми та використання існуючих резервів.

3. На основі ідей В.О.Сухомлинського набуває доцільність використання певних форм роботи для вирішення проблеми, а саме введення спецкурсів, в яких необхідно визначити комплекс питань, за допомогою яких можна сформувавши високу морально-ділову культуру особистості у майбутній професійній діяльності.

Ідеї В.О.Сухомлинського допомагають сьогодні свідомо підійти до оцінки ситуації і вирішенню зазначеної проблеми.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Антоненко М.Л. Полеміка навколо А.С. Макаренка і В.О. Сухомлинського // Вісник АПН України. – 1993. – № 1. – С. 97-103.
2. Зязюн І.А., Родчанин Е.Г. Гуманіст. Мыслитель. Педагог: Об идеалах В.А.Сухомлинского // М., 1991.
3. Рубинштейн С.Л. Проблемы общей психологии. – М.: Наука, 1976. – 416 с.
4. Савченко О.Я. Грані дидактичної системи В.О. Сухомлинського // Вісник АПН України. – 1993. – № 1. – С. 91-96.
5. Сухомлинський В. О. Вибрані твори: В 5 т. – К.: Рад. шк., 1976. – Т. 4. – 640 с.
6. Сухомлинський В.О. Методика виховання колективу // Сухомлинський В.О. Вибрані твори / В 5-ти т. – Т. 1. – К.: "Рад. школа", 1976. –С. 403-637.
7. Сухомлинський В.О. Народження громадянина. – К., 1970. – 289 с.
8. Сухомлинський В.О. Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості // Сухомлинський В.О. Вибрані твори / В 5-ти т. – Т.1. – К.: Рад. школа, 1976. – С. 55-206.
9. Сухомлинський В.О. Як виховати справжню людину // Твори: У 5-ти т.т. – Т.2 – К., 1977.
10. Хоруженко К.М. Культурологія: Енцикл.словарь: 2550 слов.статей. – Ростов н-Д: Фенікс, 1997. – 640 с.

УДК 371: 372.3

М.В.Заячківська

МОРАЛЬНО-ЦІННІСНІ ОСНОВИ ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ДИТИНИ В КОЛЕКТИВІ У ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ В.СУХОМЛИНСЬКОГО

Стаття присвячена розгляду проблем морально-ціннісних основ виховання особистості дитини в колективі на засадах педагогічної організації та доцільного керівництва у створенні оптимальних умов для успішного розвитку системи різноманітних стосунків дітей та підтримки індивідуальності кожної дитини.

Article is devoted to consideration of problems of the morally-valued bases of education of child personality in a collective. The education based on pedagogical organization and expedient guidance in creation of optimum terms for successful development of the system of the various relations of children and support of individuality.

Протириччя періоду, який переживає сучасне підростаюче покоління, виявляються у змінах традиційного способу життя та структури суспільства, усталених засад освітньої підготовки дітей і молоді. Очевидно, що бурхливі зміни та кризові моменти виявляють істотний вплив на розвиток і соціалізацію дітей, адже демонструють суперечливі життєві сценарії та орієнтири. Оскільки саме дошкільний вік є етапом первісного становлення морально-духовних основ людської особистості, особливої значущості набуває вивчення витоків цього процесу на початкових етапах онтогенезу. Сучасна педагогічна наука (Л.Артемова, І.Бех, А.Богущ, А.Виноградова, С.Карпова, О.Кононко, Т.Маркова, Т.Поніманська, І.Харламов, К.Чорна та ін..) актуалізує проблему подальшої розробки теоретичних положень та одержання нових емпіричних фактів щодо особливостей морального виховання та розвитку дітей, створення в сім'ї та дошкільному навчальному закладі розвивальних умов для формування моральної вихованості дошкільників.